

Sorsesemény

E lapszámunk tematikus blokkja a sorsesemény fogalmán keresztül Tengelyi László filozófiai törekvéseinek igyekszik emléket állítani. Tengelyi László 2014 júliusában tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála egy nagyszabású filozófiatörténeti, gondolkodói és oktatói életpálya lezárulását jelentette. Utolsó könyve, a *Welt und Unendlichkeit. Zum Problem phänomenologischer Metaphysik* (Freiburg–München, Alber, 2014) néhány nappal a halála után jelent meg. Ez a könyv, amely nem kisebb feladatra vállalkozik, mint egy fenomenológiai metafizika alapvonalainak kidolgozására és ezzel az utóbbi évtizedek fenomenológiai törekvéseinek összefoglalására és továbbvitelére, mind terjedelmében, mind átfogó jellegében Tengelyi eddigi legjelentősebb művének tekinthető. Gondolhatnánk azt, hogy ennek a könyvnek a megjelenésével az életmű mintegy szimbolikusan lezárult. Ám mi sem mutatja jobban Tengelyi gondolkodásának nyitottságát és filozófiai kezdeményezéseinek folytathatóságát, mint az a tény, hogy azóta számos konferencián elemezték és értelmezték a műveit. 2015 januárjában a Párizsi Magyar Intézet rendezett konferenciát az emlékére, többek között olyan fenomenológusok részvételével, mint Jean-Luc Marion, Didier Franck, Jocelyn Benoist; 2015 márciusában a Magyar Fenomenológiai Egyesület és egykori munkahelye, az ELTE BTK Filozófia Intézete rendezett nagyszabású konferenciát az emlékére (a tematikus blokk tanulmányainak korábbi változata ezen a konferencián hangzott el először); 2015 novemberében pedig a Német–Magyar Filozófiai Társaság a Bonni Egyetemen szentelt két napos konferenciát Tengelyi László emlékének *Welt und Unendlichkeit. Ein deutsch-ungarischer Dialog in memoriam László Tengelyi* címmel, olyan filozófusok részvételével, mint Wolfram Hogrebe, Markus Gabriel és Michael Forster.

Tengelyi életműve bizonyos értelemben lezárult, de gondolatainak és filozófiai örökségének a feldolgozása elkezdődött. Ezt mutatják az eddigi konferenciák és megemlékezések, és ezt mutatja a *Magyar Filozófiai Szemle* jelen számának tematikus blokkja is. Mindegyik beérkezett tanulmány az életmű egészének tükrében elemez bizonyos problémákat. Noha szinte kivétel nélkül olyanok írták a tanulmányokat, akik szoros munkatársi, tanítványi vagy baráti kapcsos-

latban álltak Tengelyi Lászlóval, a tanulmányokban mégsem a megemlékező jelleg, hanem az életmű filozófiai jelentősége előtti tiszteletadás a meghatározó.

A két első tanulmány Tengelyi korábbi könyveinek középponti témáit, az etika, a sorseseemény, az önazonosság és a morális felelősség témáit járja körül. Fehér M. István tanulmánya arra vállalkozik, hogy a sorseseemény, a narratív identitás, valamint az autenticitás fogalmai mentén ütköztesse Tengelyi, Ricœur és Heidegger önazonosságra vonatkozó felfogását. Abból indul ki, hogy a sorseseemény fogalmának kidolgozásával, amely két korai kötetének címében is hangsúlyosan szerepel (*A bűn mint sorseseemény* [1992]; *Élettörténet és sorseseemény* [1998]), vagyis bizonyos értelemben Tengelyi korai gondolkodásának a vezérmotívumát jelenti, Tengelyi a narratív identitás elméletének nehézségeire igyekszik választ adni. A tanulmány középponti állítása az, hogy mind a narratív identitás elmélete (főleg ennek Ricœur által képviselt változatában), mind Tengelyi kritikái, sőt helyenként polemikus viszonya a narratív azonosság elméletéhez, ami azután a sorseseemény fogalmának kimunkálásában csúcsosodik ki, valójában a heideggeri autenticitás elméletének gyengített változatai. Egyfelől elmondható, hogy már maga Ricœur is úgy jellemzi saját értelmezését a heideggeri hermeneutikára vonatkozóan, mint ami „visszalépés” a Heidegger által képviselt hermeneutika egzisztenciál-ontológiai változatával szemben, másfelől úgy tűnik, hogy Tengelyi is úgy dolgozza ki saját Heideggerre vonatkozó kritikáját, hogy elkerüli a közvetlen szembesülést a heideggeri szövegekkel. Mind Ricœurnél, mind Tengelyinél nagy hangsúlyt kap az „élet összefüggésének” Dilthey által kidolgozott fogalma, miközben Heidegger általában úgy tekint Dilthey álláspontjára, mint amin túl kell lépni. Heidegger radikálisabb felfogása szerint a történetet nem annyira megismerni, mint sokkal inkább megalkotni kell. A narratív önazonosság elmélete tehát nem eléggé radikális, mivel egy élet története valami olyasmi, amit a múlt felé fordulva mesélünk el, nem pedig olyasmi, amit a jövő felé fordulva önmagunk megelőzéseként élünk át. Heidegger számára továbbá az az alapvető kérdés, hogy mit jelent hűnek maradni önnön magunkhoz (Selbst), nem pedig az, hogy mit jelent hűnek maradni önnön identitásunkhoz. Az identitás ugyanis olyan metafizikai maradványfogalom, amelyet a filozófiában nem felhasználni, hanem destruálni kell. Amikor Tengelyi a narratív identitás elméletével szemben nem csekély polemikus hangsúllyal kidolgozza a sorseseemény fogalmát, akkor az eseményszerűség egyik jellemzőjeként az jelenik meg, hogy a szubjektum passzívan, vagyis mintegy szabadság nélkül szenved el az eseményt. Ez nem csupán önmagában problematikus állítás Fehér M. István szerint, hanem belső ellentmondásban áll *A bűn mint sorseseemény* felfogásával, amelyben a szabadság úgy jelenik meg, mint ami elengedhetetlen feltétel még a bűntapasztalat számára is.

Szegedi Nóra tanulmánya az etika megalapozhatóságának problémája felől közelít Tengelyi László filozófiájához. A tanulmány a Bernhard Waldenfels és Tengelyi László által tárgyalt fenomenológiai etika egyik középponti témáját

elemzi. Ez a probléma nem más, mint az az átmenet, amely a „vadfelelősség” állapotából átvezet a morális rend állapotába. A kérdés az, hogy a Másikkal való találkozás Lévinas értelmében vett radikális eseménye, vagyis a „szemtől szemben” állapot velünk szemben támadó feltétlen feleletigénye miként formálható át olyan morális renddé, amely Kant értelmében mindenkire egyformán és ugyancsak feltétel nélkül érvényes. Szegedi Nóra a tanulmány első részében bemutatja Waldenfels és Tengelyi álláspontját, különös hangsúlyt helyezve az eltérésekre. Waldenfels etikájában nagyobb hangsúlyt kap a kanti értelemben vett rend, vagyis az elsődleges és feltétlen feleletigény kiegészülése a járulékos feleletigényekkel. Tengelyi inkább Lévinas oldalán áll, és hangsúlyozza, hogy Waldenfels a saját filozófiai alapelveivel, a rezponzivitás elvével kerül ellentmondásba, amikor túl nagy hangsúlyt helyez a morális rendre. Tengelyi úgy véli, hogy a Másik velünk szemben támasztott feleletigényéhez képest másodlagos és attól elválasztható a morális törvény megjelenése. A tanulmány utolsó részében Szegedi Nóra Kanthoz (és Lévinashoz) kapcsolódva olyan értelmezést próbál adni vadfelelősség és törvény kapcsolatáról, amely egyszerre tesz eleget két követelménynek: egyrészt fenntartja a rezponzivitás tételének általános érvényét abban a formában, hogy „az interlokúció és az interakció minden formájában etikai ösztönzés lakozik”, másrészt számot ad arról a különbségről, amely a „valódi feleletigényt” a „puszta vágymegnyilvánulástól” elválasztja. Ezzel pedig a morál genealógiájának egy új szempontjára is igyekszik rávilágítani.

Az utolsó két tanulmány Tengelyi kései törekvéseihez, vagyis a fenomenológia fogalmának újraértelmezéséhez és egy fenomenológiai metafizika kidolgozásához kapcsolódik. Mindkét írás középpontjában a *Welt und Unendlichkeit. Zum Problem phänomenologischer Metaphysik* (2014) című utolsó Tengelyi-mű gondolatmenete áll. Toronyai Gábor tanulmánya Tengelyi kései filozófiájának átfogó jellemzését és méltatását adja. Abból indul ki, hogy Tengelyi fenomenológiai metafizikáról kialakított felfogásának két gondolati kiindulópontját lehet kitapogatni. A fenomén új normálalakjának megragadása Tengelyi meglátása szerint egy „másik első filozófia” (Marion) felvázolásához nyit utat. A megjelenés, a fenomenalitás radikálisan új megértése megteremti – a tradíció nyelvén fogalmazva – a *metaphysica generalis* fenomenológiai újraértelmezésének lehetőségét. A fenomenalitás új felfogása alkotja ugyanakkor azt az általános háttérrel is, amely előtt új módon pillanthatunk rá a megjelenésben adott fenoménekre. Tengelyi az „őstények” husserli fogalmával igyekszik megragadni a legeredtebb fenomenális adottságokat. E második – az őstények fakticitását feltáró – belátás nyit teret a speciális metafizika hagyományos problémáinak fenomenológiai áttematizálásához. Toronyai Gábor szerint e két kiinduló belátásból válnak áttekinthetővé Tengelyi fenomenológiai metafizikával kapcsolatos gondolatai. Az egyik alapvető belátás a fenomén új – a Husserl, illetve Heidegger által adott után immár harmadik – normálalakjának megragadásában táruul fel, a másik pedig az őstények husserli eredetű fogalmában rejlik.

Komorjai László a *Welt und Unendlichkeit* című Tengelyi-műnek nem annyira a metafizikai, sokkal inkább a fenomenológiai részéhez kapcsolódik. Tanulmányának középpontjában a Tengelyi László által kidolgozott végtelen-fogalom elemzése és kritikai értelmezése áll. Amikor Tengelyi László a fenomenológiai metafizika kidolgozása során a végtelen fogalmához folyamodik, akkor két forrásból merít. Egyrészt a világ fenomenológiai végtelenségének husserli fogalmát veszi át, másrészt a Georg Cantor által kidolgozott transzfinit végtelen fogalmát. A tanulmányban a „nyitott” és a „zárt” végtelen fogalma meghatározó szerepet játszik. A Tengelyi által „metontológiai transzcendentalizmusnak” nevezett álláspont agonális ellentétben áll a „naturalista autarkizmussal”, amelyet éppen az jellemez, hogy a világot és a természetet önmagában zárt egészként fogja fel. Nyitott és zárt egész fogalmai azonban nem a végtelen és a véges szembenállásával kapcsolódnak össze, hanem a potenciális és az aktuális végtelen fogalmi különbségével. Tengelyi szerint a fenomenológia végső soron eltávolodik a cantori transzfinit végtelen fogalmától, mert ez utóbbi „zárt” végtelent jelent, a fenomenológia pedig a világ nyitottságának a fogalmát kutatja. Komorjai László azonban amellet érvel, hogy így magát a produktivitást, vagyis az újdonság tapasztalatát nem lehet megragadni, ami Tengelyi gondolkodásának középpontjában áll. Egy radikálisan új gondolat nem egy rendszer meghatározatlanságával és még nyitott lehetőségeivel áll kapcsolatban. Egy radikálisan új gondolat felbukkanása paradox módon éppen akkor válik lehetővé, amikor a korábbi gondolati rendszer már teljesen meghatározott alakban jelenik meg.

E számunk *Varia* rovatában először két olyan írás olvasható, amely a fiatalon elhunyt, de a századelő magyar szellemi életére jelentős hatást gyakorolt filozófusra, Zalai Bélára (1882–1915) emlékezik halálának századik évfordulója alkalmából. Lőrincz Csongor írása Zalai Béla filozófiáját és Lukács György korai gondolkodását veti össze a rendszer, a forma és a médium fogalmai mentén. Halász Hajnalka pedig a nyelv, a materialitás és a medialitás fogalmai mentén elemzi Zalai *A rendszerek általános elmélete* című fő művét. Mindkét írás hangsúlyozza Zalai gondolatainak folytathatóságát és például a medialitás elméletében való alkalmazhatóságát.

A *Varia* rovat harmadik írása Szummer Csaba tanulmánya a pszichedelikus élmények és a fantázia fenomenológiai kutatásának lehetséges kapcsolatáról. A szerző amellet érvel, hogy az ellenőrzött pszichedelikus élmények az álomelemzés és a kétértelmű Gestalt-ábrák mellett további bepillantást engednek a tudat mélyebb szintjének működésébe. A rovat negyedik írása Guba Ágoston tanulmánya a pszichikus okság Plótinosznál megjelenő fogalmáról. A tanulmány állítása szerint a pszichikus okság elmélete összhangban áll Plótinosz metafizikájával, aminek értelmében minden dolgot csak egy magasabb, az ontológiai hierarchiában fölérendelt princípium segítségével magyarázhatunk meg.

E számunk *Dokumentum* rovatában Weiss János fordításában közöljük *A történelem és osztálytudat – ma* című dokumentumot, amely egy 1969-ben, Frankfurt

am Mainban lezajlott kerekasztal-beszélgetés Lukács György korai művéről. Erre a beszélgetésre Lukács nyugat-németországbeli népszerűségének csúcspontján került sor olyan gondolkodók részvételével, akik mind valamilyen módon kapcsolódtak a frankfurti Társadalomkutatási Intézethez és a kritikai társadalomfilozófia szellemiségéhez.

Lukács György filozófiája nemcsak Lőrincz Csongor tanulmányában és a dokumentumban jelenik meg, de a recenziók egyike is egy Lukácsról szóló könyvet méltat. Lendvai L. Ferenc Kelemen János *The Rationalism of Georg Lukács* című, 2014-ben megjelent művét elemzi. Recenziós rovatunk másik írása Rathmann János *Filozófia és irodalom határán. Arcképvázlatok a felvilágosodás korából* című, 2014-ben napvilágot látott tanulmánykötetét mutatja be.

Ullmann Tamás

